

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра історії України і методики викладання історії

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ XVI – XVIII СТ.

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)
Освітньо-професійна програма «Історія та археологія»
Спеціальність 032 (за предметними спеціальностями)
Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Затверджено на засіданні кафедри
історії України і методики
викладання історії Протокол № 2 від
1 вересня 2023 р.

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Історія України середини XVI – XVIII ст.
Викладач (-і)	Сигидин Михайло Васильович
Контактний телефон викладача	0503732182
Е-mail викладача	mykhailo.syhydyn@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	очний/заочний
Обсяг дисципліни	6 кредитів ЄКТС, 180 год.
Посилання на сайт дистанційного навчання	https://d-learn.pnu.edu.ua/
Консультації	Консультації проводяться відповідно до Графіку індивідуальних занять викладача зі здобувачами
2. Анотація до навчальної дисципліни	
<p>Навчальний курс «Історія України середини XVI – XVIII ст.» є складовою частиною фундаментального курсу «Історія України», що вивчається студентами-істориками протягом восьми навчальних семестрів. Вивчення курсу передбачає засвоєння студентами розуміння ходу історичного розвитку українського народу та процесу формування Української держави – Гетьманату ранньомодерної доби (сер. XVI-XVIII ст.). Період раннього модерну, або раннього нового часу позначився в історії Європи і України глобальними цивілізаційними зламами і революційними потрясіннями у всіх сферах життя. Події Національної революції XVII ст. (1648-1676 рр.), що обумовили радикальну трансформацію світоглядно-свідомісної сфери, політичної та соціально-економічної систем, розкрили нові перспективи у процесах націо-та державотворення, а також змінили політичну карту Європи. Молода Українська держава, унітарна за своїм устроєм, постала з одного боку, на багатовіковій традиції національної державо творчості, а з іншого – будувалась за загальними канонами ранньомодерного державотворення. Нова політична еліта спричинила глобальне переоблаштування українського життя і створила власне національну ідеологію, в основі якої лежали ідеї політичної автономії, прав особи й договірних засад у відносинах із сусідами.</p> <p>Особливістю курсу ранньомодерної історії України є те, що він реалізується у процесі вивчення трьох блоків: теоретичного, практичного й самостійної роботи, а його зміст представлено у тематиці лекцій, практичних занять та у темах самостійної роботи, які охоплюють суспільно-політичні, економічні та соціокультурні процеси в конкретно-часових і просторових вимірах. Навчальний курс зорієнтований на засвоєння і застосування студентами теоретичних знань із ранньомодерної історії України, виробленні умінь і навичок, потрібних для роботи в навчальних закладах середньої освіти.» є складовою частиною фундаментального курсу «Історія України», що вивчається студентами-істориками протягом восьми навчальних семестрів. Вивчення курсу передбачає засвоєння студентами розуміння ходу історичного розвитку українського народу та процесу формування Української держави – Гетьманату ранньомодерної доби (сер. XVI-XVIII ст.). Період раннього модерну, або раннього нового часу позначився в історії Європи і України глобальними цивілізаційними зламами і революційними потрясіннями у всіх сферах життя. Події Національної революції XVII ст. (1648-1676 рр.), що обумовили радикальну трансформацію світоглядно-свідомісної сфери, політичної та соціально-економічної систем, розкрили нові перспективи у процесах націо-та державотворення, а також змінили політичну карту Європи. Молода Українська держава, унітарна за своїм устроєм, постала з одного боку, на багатовіковій традиції національної державо творчості, а з іншого – будувалась</p>	

за загальними канонами ранньомодерного державотворення. Нова політична еліта спричинила глобальне переоблаштування українського життя і створила власне національну ідеологію, в основі якої лежали ідеї політичної автономії, прав особи й договірних засад у відносинах із сусідами.

Особливістю дисципліни є те, що він реалізується у процесі вивчення трьох блоків: теоретичного, практичного й самостійної роботи, а його зміст представлено у тематиці лекцій, практичних занять та у темах самостійної роботи, які охоплюють суспільно-політичні, економічні та соціокультурні процеси в конкретно-часових і просторових вимірах. Навчальний курс зорієнтований на засвоєння і застосування студентами спеціальності 032 Історія та археологія теоретичних знань із ранньомодерної історії України, виробленні умінь і навичок, потрібних для роботи в навчальних закладах середньої освіти.

3. Мета та цілі навчальної дисципліни

Мета та цілі дисципліни полягають у тому, щоб студенти засвоїли увесь обсяг теоретичних знань, фактологічного матеріалу, практичних умінь і навичок, що входять до програми навчального курсу і зафіксовані у програмових вимогах. За допомогою запропонованих студентам лекційним тем, опрацьованих семінарських занять, самостійної роботи, індивідуальних та інших форм навчання студенти мають опанувати ключові тенденції і закономірності розвитку історії України раннього нового часу, новітні підходи і методи вивчення та інтеграції історичного минулого України в контексті європейського цивілізаційного виміру. Важливою складовою мети є вироблення у студентів практичних навиків наукового пошуку, вміння знаходити правильну відповідь та відстоювати свою позицію, опираючись на відповідний історичний матеріал; формування інтегральних і фахових компетентностей, необхідних для ефективного вирішення різних завдань у майбутній професійній діяльності педагога в закладах середньої освіти.

Завдання:

- ознайомити студентів із конкретним теоретичним і фактологічним матеріалом з історії України раннього модерного часу (сер. XVI-XVIII ст.);
- охарактеризувати особливості політичного, соціально-економічного, культурного та релігійного розвитку України означеного періоду;
- навчити студентів вмінню самостійно добирати і опрацьовувати історичні документи, спеціальну літературу, узагальнювати і критично оцінювати історичні факти та діяльність історичних постатей, виробляти у студентів навички самостійних оцінок і суджень, формувати історичне мислення;
- сприяти виробленню у студентів активної громадянської позиції, високої національної свідомості, моралі, розвитку світоглядних переконань на засадах глибокого осмислення історично обумовлених політичних, культурних, релігійних та етнонаціональних традицій українського народу.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- основні закономірності та особливості політичного, соціально-економічного, соціокультурного розвитку України ранньомодерної доби;
- зовнішньополітичні особливості розвитку Української держави в даний період;
- понятійний апарат, термінологію і наукову періодизацію;
- основні історіографічні теорії та концепції, джерельну базу;
- найбільш важливі персоналії та їх діяльність.

вміти:

- чітко володіти і відтворювати фактичний матеріал з історії України середини XVI-XVIII ст., логічно оцінювати та інтерпретувати нові історичні знання, факти та події в контексті синтезу цілісної картини історичного минуло-

го України;

- володіти сучасними методами історичного дослідження, працювати з джерелами та монографічною літературою;
- синтезувати історичні процеси і явища вітчизняної історії середини XVI-XVIII ст., користуючись структурно-логічними схемами;
- володіти категоріально-понятійним апаратом та історичною картою;
- орієнтуватися в історичному просторі і часі, інтерпретувати історичні процеси і явища в динаміці та конкретно-просторових вимірах;
- співвідносити спільні риси та відмінності в історичному розвитку України і всесвітньої історії, використовуючи при цьому міждисциплінарний підхід;
- об'єктивно оцінювати діяльність історичних постатей із позицій національних та загальнолюдських цінностей, адекватно визначати роль людського і особистісного факторів у національній історії;
- залучати систему здобутих наукових історичних знань, умінь і навичок у сферу прикладного фахового застосування під час виробничих практик і за місцем роботи;
- впроваджувати під час навчання інноваційні технології і сучасні інформаційно-технологічні ресурси;
- проводити пошуково-дослідницьку роботу, здійснювати наукові і науково-педагогічні дослідження в галузі історії України.

4. Програмні компетентності та результати навчання

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми історії та археології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів гуманітарних та соціальних наук та характеризується комплексністю і невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати і примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою, як усно, так і письмово.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

Спеціальні компетентності:

СК 1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

СК 2. Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.

СК 8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

СК 9. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень.

СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

Програмні результати навчання

ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу й історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період та проблему.

ПРН 2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.

ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

ПРН 6. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської і світової історії.

5. Організація навчання

Обсяг навчальної дисципліни

Вид заняття	Загальна кількість годин
лекції	24
семінарські заняття / практичні / лабораторні	36
самостійна робота	120

Ознаки навчальної дисципліни

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативна / вибіркова
IV	032 «Історія та археологія»	II	нормативна

Тематика навчальної дисципліни

Тема	кількість год.		
	лекції	заняття	сам. роб.
Тема 1. Вступ до курсу.	2		2
Тема 2. Українські землі у складі Речі Посполитої (II пол. ХУІ — поч. ХУІІ ст.)	2	2	4
Тема 3. Соціально-економічне становище українських земель в другій половині ХУІ -середині ХУІІ ст.		2	6
Тема 4. Духовно-релігійне життя України в ХУІ — середині ХУІІ ст.		2	6
Тема 5. Суспільно-політична та військова діяльність козацтва в останній чверті ХУІ — першій половині ХУІІ ст.	2	2	6
Тема 6. Українська Національна революція ХУІІ ст.	2	4	4
Тема 7. Формування Української козацької держави Богдана Хмельницького.	2	2	6
Тема 8. Політичне становище Українського Гетьманату в другій половині ХУІІ ст.	2	2	6
Тема 9. Лівобережна Гетьманщина і Слобожанщина в останній чверті ХУІІ ст.	2		6
Тема 10. Правобережна Україна та західноукраїнські землі в другій половині ХУІІ ст.		2	8
Тема 11. Українська культура другої половини ХУІІ ст. - початку ХУІІІ ст.		2	6

Тема 12. Політичне становище Лівобережного Гетьманату та Слобідської України в першій чверті ХУІІІ ст.	2	2	6
Тема 13. Україна — Гетьманщина другої чверті ХУІІІ ст.	2		8
Тема 14. Соціально — економічний розвиток України в першій половині ХУІІІ ст.	2	2	6
Тема 15. Запорозька Січ і Південна Україна в першій половині ХУІІІ ст.		2	8
Тема 16. Політичне становище та адміністративний устрій українських земель у складі російської імперії в другій половині ХУІІІ ст.	2	2	6
Тема 17. Правобережна Україна та західноукраїнські землі другій половині ХУІІІ ст.	2	2	6
Тема 18. Соціальні відносини і господарський розвиток українських земель у складі російської імперії.		2	6
Тема 19. Становище Запорозької Січі і південноукраїнських земель у другій половині ХУІІІ ст.		2	8
Тема 20. Українська культура ХУІІІ ст.		2.	6
ЗАГ.:			

6. Система оцінювання навчальної дисципліни

Загальна система оцінювання навчальної дисципліни	Відповідно до Положення про порядок організації та проведення оцінювання успішності здобувачів вищої освіти Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2021/%2004/isinuvannia_nove2.pdf та Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/%20sites/118/2023/08/polozgenia-pro-osp_7-redaktsia.pdf знання студентів оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки. Загальна оцінка, яка максимально становить 100 балів, виводиться на основі суми балів, отриманих за всі види контролю знань. Структура розподілу балів в межах аудиторносамостійної роботи: 1) 20 балів – усні відповіді на семінарських заняттях (підсумковий бал за семінарські заняття визначається на основі вирахування середнього арифметичного із всіх усних оцінок); 2) 20 балів – проведення контрольних робіт (2 письмові контрольні роботи + 2 контрольні тестові роботи). 3) 10 балів – підготовка і захист індивідуального завдання; 4) 50 балів – виконання підсумкової екзаменаційної контрольної роботи.
Вимоги до письмових тестових робіт	Проводяться у системі дистанційного навчання університету https://d-learn.pnu.edu.ua . Оцінюються за 100-бальною шкалою. Тестування включає 30 запитань, час виконання – 30 хвилин.
Вимоги до письмових контрольних робіт	Завдання на контрольній роботі складаються із трьох питань, кожне з яких оцінюється за 5-бальною шкалою. Оцінка за контрольну роботу визначається як середнє арифметичне з отриманих за відповіді балів. Структура оцінювання відповіді на розгорнуте запитання: 5 балів – відповідь детально структурована, студент повноцінно

	<p>розкриває відповідний матеріал в рамках конкретного питання; логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання, демонструє знання інформації історичних джерел; висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок робить узагальнення та висновки з питання, демонструє володіння науковою літературою з теми.</p> <p>4 бали – відповідь структурована, студент розкриває суть питання із певними пробілами та розривами; демонструє знання значної кількості фактичного матеріалу, проте допускає окремі помилки; робить фрагментарні узагальнення, усвідомлює роль і значення конкретних подій.</p> <p>3 бали – студент розкриває суть питання із значними пробілами та розривами; демонструє знання найбільш важливих термінів, понять, допускає значні помилки; на задовільному рівні володіє матеріалом; у відповіді практично відсутні узагальнення або вони дуже фрагментарні.</p> <p>2 бали – відповідь не структурована, вступ і висновок відсутні; студент демонструє знання окремих фактів або допускає значні помилки; не володіє ключовими поняттями, узагальнення відсутні.</p> <p>1 бал – відповідь складається із 1–2 речень, містить одиничні конкретні факти або узагальнюючу інформацію.</p>
<p>Вимоги до індивідуального завдання</p>	<p>При виконанні індивідуального завдання студент(-ка) повинен продемонструвати вміння роботи з історичними джерелами та історичною літературою. Суть завдання полягає у вмінні підібрати щодо однієї з пропонованих тем інформацію з історичних джерел і влучні коментарі до цієї інформації з історичних праць. Для виконання такого типу завдання студент (-ка) має скласти список джерел й бібліографічний опис історичної літератури. Відповідно попередньо продуманого розгорнутого тезисного плану роботи треба викласти інформацію джерел і відповідні їм коментарі істориків таким чином, аби розповідь “мовою джерел” логічно доповнювалась оцінкою подій і явищ, про які йде мова у джерелі, коментарями істориків – авторів опрацьованих студентом(-кою) праць або власними коментарями. Обов’язковими в роботі є поклики на використані джерела й літературу. Структура і обсяг завдання виглядає в залежності від поставленого завдання. Кожна робота має містити такі структурні одиниці: титульна сторінка; зміст; основна частина роботи; висновки; список використаних джерел й літератури.</p> <p>1-2 бали – завдання виконано незадовільно, оскільки відтворити його зміст студент самостійно не здатний, відповідь беззмістовна та із суттєвими помилками. Студент самотужки не здійснював пошук інформації. Відсутня будь-яка аргументація. Відсутні самостійні висновки і синтетичні зв’язки. Не в змозі використати наявний матеріал. Не демонструє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.</p> <p>3-6 балів – завдання виконано задовільно. Студент може репродуктивно відтворити суть і зміст завдання, однак у його відповіді є помилки. Може оперувати наявним у завданні навчальним матеріалом, але відповідь не чітка і неповноцінна. Здатен (на) посередньо оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, до кінця не</p>

	<p>зданен (на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо обґрунтувати позицію. Вміє організувати пошук історичної інформації, але не може її критично проаналізувати. Не достатньо використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси під час підготовки кейсу.</p> <p>7-8 балів – завдання виконано добре. Помилки під час захисту незначні. Є самостійні висновки на основі сформованих ціннісних орієнтирів і принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонуються певні способи розв'язання суспільних проблем, що дозволяє в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних і суспільних проблем; аргументація є, але не повна (75%). Вміє організувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичної інформації; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.</p> <p>9-10 балів – завдання виконано відмінно. Студент в змозі презентувати власну творчу інтерпретацію історичних явищ на основі захисту завдання, ставити під сумнів усталені погляди, спростовувати стереотипи, при захисті використовує значний обсяг джерел і літератури, висновки самостійні, тези здійснені на високому рівні.</p>
Семінарські заняття	<p>Система оцінювання семінарських занять передбачає поточні оцінки успішності (5 – «відмінно», 4 – «добре», 3 – «задовільно», 2 – «незадовільно») – виставляються під час проведення семінарських (практичних) занять. Підсумкова оцінка за семінарські (практичні) заняття виставляється в кінці семестру за результатами роботи на семінарських (практичних) заняттях, самопідготовки і є середнім арифметичним (заокругленим до сотих) всіх отриманих оцінок за семінарські (практичні) заняття та оцінок за відпрацьовані заняття. Підсумковий бал за семінарські (практичні) заняття (максимально 25 балів) – підсумкова оцінка за семінарські (практичні) заняття, помножена на коефіцієнт 5, заокруглена до цілого.</p>
Умови допуску до підсумкового контролю	<p>Виконання всіх форм роботи, відсутність негативних оцінок, невідпрацьованих пропущених занять. Студент(-ка), який в установленій термін не виконав усіх форм роботи і (або) отримав менше 30% за поточний контроль направляється на талон № 2. До того часу, студент має виконати/доопрацювати всі форми роботи. Отримані «незадовільні» оцінки відпрацьовуються в обов'язковому порядку. Зарахування пропущених занять без поважних причин відбувається впродовж наступних двох тижнів після пропущеного заняття за допомогою методів усного опитування чи тестування.</p>
Підсумковий контроль	<p>Здійснюється у формі письмової екзаменаційної роботи.</p>
7. Політика навчальної дисципліни	
<p><u>Письмові роботи:</u></p> <p>Планується виконання здобувачами вищої освіти обов'язкових та додаткових декількох видів письмових робіт: обов'язкової письмової контрольної роботи, письмових тестових завдань за темами, винесеними на самостійне опрацювання, письмових експрес-опитувань на семінарських заняттях тощо, а також додаткових письмових індивідуальних завдань (за вибором) – Методичні вказівки розміщені на</p>	

сайті кафедри <https://kcp.pnu.edu.ua/navchalno-metodychni-materialy/>

Академічна доброчесність:

Очікується, що здобувачі вищої освіти будуть дотримуватися принципів академічної доброчесності, усвідомлюючи наслідки її порушення, що визначається Положенням про запобігання академічному плагіату та іншим порушенням академічної доброчесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. URL: <https://pnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/Нова-редакція-Положення-про-запобігання-академічному-плагіату.pdf>

Відвідування занять

Відвідування занять є важливою складовою навчання. Очікується, що всі здобувачі відвідають семінарські заняття навчальної дисципліни. Пропуски семінарських занять відпрацьовуються в обов'язковому порядку. Здобувач зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття впродовж двох тижнів з дня пропуску заняття.

Лекційні заняття можуть проводитися з використанням технологій дистанційного навчання.

Неформальна освіта:

Визнання результатів неформальної освіти здійснюється відповідно до «Положення про визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти, в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» (редакція 3) <https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2022/11/neformalna-osvita.pdf>

8. Рекомендована література

- Архів ранньомодерної Української держави. Т.1-7. Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII-XVIII ст. К., 2019 — 2023.
- Атлас історії України. К.: ДВНП «Картографія», 2012. 152 с.
- Атлас української державності. Львів: НВФ «Карти і атласи», 2013. 128 с.
- Багалій, Д. Історія Слобідської України. Харків: Основа, 1991. Розділ 11.
- Богдан Хмельницький та його доба. Матеріали міжнар. наук. конфер., присвяч. 400-річчю від дня народження Великого Гетьмана. К.: Інститут історії України НАН України, 1996. 272 с.
- Борисенко В. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. К.: Наук. думка, 1986. 262 с.
- Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII-XVIII ст. К.: Темпора, 2014. 504 с.
- Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах: Середина XVII - друга половина XVIII ст.: Атлас репродукцій. К., 2009. 224 с.
- Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. Україна і Росія в історичній ретроспективі. У 3-х томах. Т. 1. Українські проекти в Російській імперії. К.: Наукова думка, 2004. С. 5-84.
- Гадяцька унія 1658 року. К., 2008. 342 с.
- Герасименко Н. Остап Гоголь – гетьман. Київська старовина. 1994. № 2.
- Горобець В. Від союзу до інкорпорації: українсько-російські відносини другої половини XVII - першої чверті XVIII ст. К., 1995.
- Горобець В. Зірки та терени козацької революції. Історія звитяг і поразок. Харків, 2017. 480 с.
- Горобець В. Світанок Української держави. Люди, соціум, влада, порядки, традиції. Харків, 2017. 448 с.
- Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття. Т. 3. Івано-Франківськ, 1995.
- Грушевський М. Історія України-Руси: В 11-и т., 12 кн. Т. X. К.: Наук.думка, 1996. 408 с.
- Гуржій О. І. Еволюція соціальної структури селянства Лівобережної та Слобідської України (друга половина XVII-XVIII ст.). К., 1994.

- Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 304 с. (т.8. Україна крізь віки).
- Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. / Упорядник Ю. Мицик. У 4-х т. К., 2012-2015.
- Документи Богдана Хмельницького (1648-1657) / Упорядник І. Крип'якевич, І. Бутич. К.; 1961. 740 с.
- Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко: огляд його життя і політ. діяльності. Нью-Йорк: УВАН у США, 1985. 712 с.
- Економічна історія України. Історико-економічне дослідження. У 2-х т. Т. 1. Розд. 12-17. К., 2011.
- Заруба В.М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648-1782 рр. Д.: «Ліра ЛТД», 2007. 380 с.
- Збірник козацьких літописів: Густинський, С. Величка, Г. Грабянки. К.: 2006, 976 с.
- Ісаїв П. Причини упадку української держави в княжі і козацькі часи. Рим, УКУ, 1975. 212 с.
- Історія України. Навчальний посібник під редакцією В. Смоля. К.: Альтернативи, 1997. С. 77-136.
- Історія українського війська. Хорив, Клуб сімейного дозвілля, 2016. С. 154-235 с.
- Історія українського козацтва. Нариси в 2-х т. Т. 1. К., 2006. 800 с.; Т. 2. К., 2007. 724 с.
- Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. Т. 1. К.: Наукова думка, 2006. Розділ 5, 6.
- Історія Української держави: Гетьманат ранньомодерної доби. К.: Арій, 2018. 720 с.
- Історія Української культури : у п'яти томах. Т. 3. Українська культура другої половини XVII-XVIII ст. К., Наукова думка, 2003. 1248 с.
- Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. Львів: Світ, 1990. 408 с.
- Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. К., 2001.
- Липинський В. Україна на переломі. 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст. Філадельфія, 1991. 346 с.
- Літопис С. Величка. К., 1991.
- Літопис Самовидця. К.: Наукова думка, 1971. 208 с.
- Матях В. Новістика в системі української історіографії. Україна крізь віки. Збірник наукових праць на пошану академіка В. Смоля. К., 2010. С. 87-98.
- Мельник Л. Боротьба за українську державність (XVII ст.). К.: Освіта, 1995. 192 с.
- Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. К., 2004. 84 с.
- Нариси з історії дипломатії України. К.: Вид.дім «Альтернативи», 2001. Розділи 4, 6.
- Національно-визвольна війна в Україні 1648-1657 рр. Збірник за документами актових книг. К., 2008. 1012 с.
- Огієнко І. Українська церква за час Руїни (1657-1687). Київ. 2006. 468с.
- Переяславська рада 1654 р. (історіографія та дослідження). К.: Смолоскип, 2003. 890 с.
- Прицак Л. Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648-1657 рр. Харків, «Акта», 2003. 494 с.
- Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в. М., 2007.
- Санин Г. Отношения России и Украины с Крымским Ханством в середине XVIII века. М., 1987. 272 с.
- Сергієнко Г. Я. Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці XVII і на початку XVIII ст. К.: Вид-во АН УРСР, 1963.
- Слюсарский А. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. Харьков: Харьковское книжное изд-во, 1964.
- Смолій В. А. Правобережна Україна у другій половині XVII—XVIII ст.: провінція Речі Посполитої чи частина самостійної держави? Польсько-українські студії. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Матеріали міжнародної наукової

конференції. К., 1993. Ч. 1.

- Смолій В. А. Традиції державності на Правобережній Україні (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.) Середньовічна Україна. К., 1994. В. 1.

- Смолій В. А., Степанков В. С. Правобережна Україна у другій половині XVII–XVIII ст.: Проблема державотворення. К., 1993.

- Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет. К.: Либідь, 1995. 624 с.

- Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко: Політичний портрет / НАН України. Інститут історії України. К.: Темпора, 2011. 632 с.

- Смолій В., Степанков В. Українська державна ідея XVII-XVIII ст.: проблеми формування, еволюції, реалізації. К.: «Альтернативи», 1997. 368 с.

- Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.). К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.

- Таирова-Яковлева Т. Инкорпорация: Россия и Украина после Переяславской рады (1654-1658) / Науч. ред. о. Юрий Мыцык. К.: ООО "Издательство "КЛИО"", 2017. 320 с.

- Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин. Збірник наукових праць. К., 2003. 504 с.

- Україна: антологія пам'яток державотворення, X-XX ст.: у 10-и т. // редкол. І. Дзюба та ін. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. Т. 3: Битва за Козацьку державу. 496 с.

- Українське державотворення. Словник-довідник. Невитребуваний потенціал. К.: Либідь, 1997. 560 с.

- Універсали Богдана Хмельницького. 1648-1657. К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. 416 с.

- Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687). Київ-Львів: НТШ, 2004. 1088 с.

- Федорук Я. Віленський договір 1656 року. Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. К.: Видавн.дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 623 с.

- Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи: Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Вид. 2-ге, доопрац. К.: Арістей, 2005.

- Чухліб Т. В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713). К.: Вид. дім "Києво-Могилянська Акад.", 2004. 288 с.

- Чухліб Т. В. Козаки та Яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500-1700 рр. Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. 446 с.

- Чухліб Т. Козаки і татари. Українсько-кримські союзи 1500–1700-х років / Відп. ред. В. Смолій. К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2017. 274 с.

- Чухліб Т. Міжнародний статус Правобережної України в останній чверті XVII ст.. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.: політика, ідеологія, військове мистецтво (збірник статей). К., 1998.

- Чухліб Т. Секрети українського полівасалітету. Хмельницький–Дорошенко–Мазепа / НАН України. Інститут історії України; Науково-дослідний інститут козацтва. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. С. 7-88.

- Чухліб Т. Український Гетьманат: проблеми міжнародного утвердження. К., 2007. 156 с.

- Чухліб Т.В. Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.). 1996.

- Шевченко О. М. Про підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату наприкінці XVII ст. Український історичний журнал. 1994. № 1.

- Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. К.: Критика, 2005. Розділи 5, 6.

- Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття : причини і початок Руїни. Київ: Основи, 1998. – 447 с.

- Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди

(1659-1667 pp.). К.: Основи, 644 с.

- Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII-XVIII віках. Український історичний журнал, 1993. № 4-6, 7-9, 11-12. 1994. №№ 2,3,4.

- Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. "Братня" навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. / За заг. ред. В. Брехуненка. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К., 2016. 248 с.

Викладач: Михайло СИГИДИН

доцент кафедри історії України і методики викладання історії.